

J. Újváry Zsuzsanna (Budapest)

A Batthyányak a hazáért...

A Batthyányak eredetét a legújabb kutatás, történetesen Rácz György tisztázta, amely a XIV. századra vezethető vissza. Nyilvánvaló, hogy korábbra is visszavezethetők az ősök, csupán nem játszottak fontos szerepet az országos politikában, így az okleveles anyagban nem találhatók meg. Azonban egy-egy nagy formátumú család – miként a kora újkorban szokássá vált – keresett vagy akár kitalált felmenőket legalább Szent István uralkodásáig, vagy még korábbra. A XVII. században üstökösként felemelkedő Esterházy Miklós nádor (1582–1645, nádor: 1625–1645) fia, Pál (1635–1713, nádor: 1681–1713) saját kezűleg vetette papírra Noéig, illetve Ádámig és Éváig felmenő genealógiai tábláikat, amelyeket azután kötetbe szerkesztve meg is jelenttettek Bécsben *Trophaeum domus Esterhasianae...* címen,¹⁷¹⁸ úgy más arisztokrata családok is – nagyságukat és ezáltal legitimációjukat még inkább kiemelve – kreáltak maguknak igen régi királyi vagy legalábbis hercegi ősöket.¹⁷¹⁹ Batthyány Lajos gróf (1751–1765), az utolsó nemzeti nádor utasítására többféleképpen is rekonstruálták a családfát; az 1160 körül élt örsi Rénoldig jutottak el.¹⁷²⁰ Herceg Batthyány Károly azonban már Örs vezérig eredeztette a családot.

¹⁷¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, (a továbbiakban: MNL OL), a herceg Esterházy család levéltára, Esterházy Pál nádor iratai, P 125, Genealógiák, No 11.904. Ebből az „*Illustrissimae Familiae Dragulyae Genealogiae*” kezdetű írás Pál nádor saját kézírása. Így kezdődik: „*Adam Primus Homo, cuius Filius Set, cuius Enos....*”. Ezek után Nimród és más babilóniai uralkodók következnek. (pp. 36–44., 157.) Ezen iratok között – természetesen – a feleségek családfái is szerepelnek, így Oláh-Császár és a Thököly család is. Lásd az Esterházy család genealógiájáról részletesen: FAZEKAS István, *Esterházy Pál nádor és a családtörténet*, Századok (2009)143, 905–917.

¹⁷¹⁹ A régiség és a dicső múlt felmutatása azért is volt olyan fontos, mert a múlt, mint legitimációs tényező igen nagy jelentőséggel bírt. Otto, Gerhard, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit = Europäischer Adel 1750–1830*. Hg. WEHLER, Hans-Ulrich, Göttingen, 1990. 19–56., különösen, 19–21. Idézi még: FAZEKAS, *Esterházy, i. m.*, 905.

¹⁷²⁰ RÁCS György, *A Batthyány család a középkorban = A Batthyányak évszázadai, Tudományos konferencia Körnenden, 2005. október 27–29.*, szerk. NAGY Zoltán, Körnend-Szombathely, 2006, 29.

Az 1764-ben hercegi címet elnyerő Batthyány Károly azonban már nem elégedett meg a kővágóörsi eredettel, hanem Paulik János körnendi levéltárosukkal azt akarta bebizonyíttatni, hogy ezek a honfoglaló Örs vezértől származnak. Az egyik XVIII. századi családtörténeti munka pedig azt bizonygatta, hogy Örs vezér örököséként birtokolja a Batthyány család az Örséget. Vö. KOLTAI András, *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, 2012, (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 14.), 31–32.) Az Örség azonban 1524-ben, a németújvári uradalommal együtt került Batthyá-

Bizonyítottnak a XIV. században élt Kővágóörsi Miske 1362-ben fiúsított leányától, Katalintól és annak férjétől, a Rátót nemzetségbeli Polgárdi Szőke Miklóstól származó fiú, Kővágóörsi „Kis” György esztergomi várnagy (1383–1401, mgh.1403) és felesége, Gutori Katalin indította el a családot a felemelkedés útján.¹⁷²¹ György előbb Demeter bíboros és esztergomi érsek, majd Kanizsai János esztergomi érsek szolgálatába lépett esztergomi várnagyként. 1387-től kezdte birtokait növelni: a Fejér megyei Csabját, a névadó Battyánt (Fejér megye) és Polgárt, majd a Somogy megyei Zamárdot szerezte meg örök adományként 10.300 aranyforintért a királytól.¹⁷²² 1401-ben Szlavóniában a Körös megyei Szentjakab uradalmat is megkapta.¹⁷²³ György dédunokája, I. Boldizsár (1452–1520) Bosznia legfontosabb várának, Jajcának bánja,¹⁷²⁴ Szlavónia vicebánja volt,¹⁷²⁵ végül Vas megye főispánjaként és alországbíróként működött.¹⁷²⁶ Ő kapta meg 1481-ben azt a családi címet, amelyet a Batthyányak ma is használnak: a csücskös talpú pajzsban egy magas szikla üregéből oroszlán emelkedik ki, szájában pallost tartva. A szikla tetején vérével fiait tápláló pelikán ül. A grófi ág címerén kilencágú korona, s ezt bővítik majd a hercegi ágnak hercegi paláttal és hercegi koronával.¹⁷²⁷ Ugyanekkor apósa, Gerebeni László fiává fogadta, s így lett Gereben várának birtokosa több mint 50 faluval (Körös, Zágráb és Varasd megyékben.)¹⁷²⁸

Fiai közül I. Ferenc (1496–1566)¹⁷²⁹ vitte a legtöbbre: az ország harmadik nagyméltóságát, az egyesített horvát-szlavón-dalmát báni tiszteletet töltötte be 1525–1527, majd 1528–1533 között, s katonai vezető szerepe mellett a királyi udvarban is meghatározó egyéniséggé vált.¹⁷³⁰ 1514-ben udvari kamarás, 1519-

ny I. Ferenc birtokába. ZIMÁNYI Vera, *Der Bauernstand der Herrschaft Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*, Eisenstadt, 1962, 11–12.

¹⁷²¹ Rácz György cikkében teljesen tisztázta a Batthyányak középkori történetét. Vö. *A Batthyány család a középkorban i. m.*, 27–36. Legújabbban: RÁ CZ György, *Egy főnemesi család eredete és pályakezdése. A Batthyányak az Anjou-és Zsigmond korban. = Honoris Causa, Tanulmányok Engel Pál tiszteletére, szerk. NEUMANN Tibor, RÁ CZ György, (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40., Analecta medievalia III.), Bp.–Piliscsaba, 2012, 301–357.*

¹⁷²² Ezek a hűtlenné nyilvánított Lackfiak birtokai voltak. A zálogért először 3000 forintot fizet, majd két év múlva adományként kapja meg, további 7300 aranyforintért, amelyet a királynak ad az ország védelmére. RÁ CZ, *A Batthyány család a középkorban ..., i. m.*, 32.

¹⁷²³ Uo.

¹⁷²⁴ 1493–1495, 1501–1502. PÁLFFY Géza, *A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században*, Hadtörténeti Közlemények (2009)122. évf., 322–323., 322.

¹⁷²⁵ 1509 és 1517 között. Uo. 323.

¹⁷²⁶ Uo., 322–323.

¹⁷²⁷ 1765-ben a hercegi címet csak kívül toldották meg. NAGY Iván, *Magyarország nemesi családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest, 1857, A–B, 339. (Reprint)

¹⁷²⁸ ZIMÁNYI Vera, *A herceg Batthyány család levéltára, Repertórium*, Bp., 1962, 5.

¹⁷²⁹ RÁ CZ, *A Batthyány család ..., i. m.*, 33. A genealógiai táblán az évszám helytelenül van megadva. Batthyány I. Ferenc születési és halálozási évszámát közli: KÓTA Péter, *Batthyány Ferenc cégrendelete 1559-ből = A Batthyányak évszázadai ..., i. m.*, 53.

¹⁷³⁰ FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főméltóságai*, Bp., 1988, 74. Az újabb adatokra lásd: PÁLFFY, *A Batthyány család ..., i. m.*, 324.

től pohárnokmester, majd királyi lovászmester lett; bekerült az igazi báról közé.¹⁷³¹ Bár a fiatalabb fiú, II. Boldizsár is főkamarási és főtárnokmesteri,¹⁷³² valamint albáni tisztet töltött be; ő szerezte meg adománybirtokként Hédervárt (Győr megye), Enyinget (Veszprém megye) és kisebb dunántúli birtokokat. II. Boldizsártól születik az a III. Boldizsár főasztalnok, aki a családot továbbviszi II. Ferenc grófban és egyetlen fiában, I. Ádámban.

A nagyon tudatos szlavóniai családi- és birtokpolitika után 1524-ben fordulat állt be; az egyre erősödő oszmán fenyegetettség miatt a családnak a Magyar Királyság védettebb területei felé kellett fordulnia. I. Ferenc elérte, hogy Jagelló II. Lajos király (1516–1526), akivel lényegében együtt nevelkedett, a kihalt Újlaky család nyugat-magyarországi birtokát, Németújvárt (Güssinget)¹⁷³³ mintegy 70 faluval 1524-ben neki adományozza. Vas vármegye főispáni méltóságát is viselte. Felesége Svetkovics Katalin (Katharina Schwetkovitsch), Habsburg Mária királyné német udvarhölgye volt.¹⁷³⁴ A mohácsi csatában ő vezette a királyi jobb szárnyat, de a szörnyű ütközetbeli mészárlást túlélte, s rövid kivárás után Habsburg I. Ferdinánd megválasztott magyar királyhoz (1526–1564) csatlakozott, akitől Rohonc és Szalónak uradalmait kapta meg közel 40 helységgel, 1527-ben.¹⁷³⁵ Ettől kezdve tehát Németújvár, majd Rohonc és Szalónak váltak a család fő rezidenciáivá. I. Ferdinánd király Batthyány I. Ferencet élete végéig egyik leginkább megbecsült magyar tanácsosának tartotta, aki bécsi vagy grazi tanácsadó útjai alkalmából kimagasló összegű napidíjat kapott.¹⁷³⁶ Végrendeletében¹⁷³⁷ örökösének testvére gyerekeit nevezte meg. II. Miksa császár és magyar király Ferenc halála után az örökös III. Boldizsártól kérte el nagybátyja Szent Kereszt-ereklyéjét ajándékképpen.¹⁷³⁸

A család Ferenc testvére, II. Boldizsár (1491–1525) gyermekeiben folytatódott: I. Kristóf főpohárnok (szül. 1510, pohárnok:1534–1570)¹⁷³⁹ és annak fia, III. Boldizsár (1537–1590) utódaiban. Az utóbbi bécsi és párizsi udvari szolgálata után inkább németújvári várában épített ki Európa-szerte híres humanista

¹⁷³¹ PÁLFFY, *A Batthyány család...*, i. m., 323.

¹⁷³² Batthyány I. Ferenc öccse, II. Boldizsár. 1528-ban hal meg. Vö. ZIMÁNYI, *Repertórium...*, i. m., 5. Fallenbüch nem szerepelteti II. Boldizsárt királyi tárnokmesterként. FALLENBÜCHL, *Magyarország...*, i. m. 80.

¹⁷³³ Vas megyében, ma Burgenlandban: Güssing (A).

¹⁷³⁴ PÁLFFY, *A Batthyány család...*, i. m., 323.

¹⁷³⁵ Ma: Rechnitz és Stadtschlaining, Burgenlandban. Vö. ZIMÁNYI, *Repertórium...*, i. m., 5.

¹⁷³⁶ PÁLFFY, *A Batthyány család...*, i. m., 326.

¹⁷³⁷ Végrendelete 1989-ben került elő egy hagyatékból, erősen rongált állapotban. A körmen-di Batthyány levéltár iszonyatos pusztulást szenvedett el az 1945. évi szovjet megszállás következtében. Vö. BAJZIK Zsolt, *A körmen-di Batthyány kastély műkincseinek és levéltárának sorsa 1945 után = A Batthyányak évszázadai...*, i. m., 265–274.; ZIMÁNYI Vera, *A Magyar Országos Levéltárba került körmen-di Batthyány Hercegi Levéltár = A Batthyányak évszázadai...*, i. m., 275–280. Lásd a végrendeletet: KÓTA Péter, *Batthyány Ferenc végrendelete 1559-ből = A Batthyányak évszázadai...*, i. m., 53–64.

¹⁷³⁸ KÓTA, *Batthyány...*, i. m., 53.

¹⁷³⁹ FALLENBÜCHL, *Magyarország...*, i. m., 119. Itt Kristóf halálának éve: 1571. Koltai kötetében azt írja, hogy Kristóf halála 1570-ben következett be. KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 48.

udvart,¹⁷⁴⁰ visszavonulván a bécsi udvartól; inkább a természettudományokban mélyült el. Magasabb katonai tisztséget sem töltött be. De szablyáját gyakorta forgatta a törökök ellen is Nádasdy Ferencsel, a híres „Fekete béggel” (1555–1604) és sógorával, Zrínyi György (1549–1603) dunántúli kerületi főkapitánnyal karöltve.¹⁷⁴¹ Nádasdy Ferencsel együtt az 1580-as évek országgyűlésein a rendi ellenzék vezéralakjaikként szerepeltek, és I. Rudolf császár és király, valamint magyarországi helytartója, Ernő főherceg többször is tervezték elfogatásukat, illetőleg meggyilkoltatásukat.¹⁷⁴²

Boldizsár fia, Batthyány II. Ferenc (1574–1625) apja tudományok iránti mély érdeklődését nem örökölte, de a királyi udvarba sem szívesen utazott. Ebben nyilvánvalóan apja befolyása jelentkezett, hiszen Boldizsár az udvari biztatások ellenére sem küldte egyetlen fiát apródoskodni a királyi udvarba. Az ifjú Ferenc igazi iskolája a csatamező lett; Istvánffy Miklós levele szerint 18 évesen már részt vett Sziszek és Kiskomár felmentésénél 1592-ben,¹⁷⁴³ hogy ezután a „hosszú háborút”¹⁷⁴⁴ végigharcolja. Azonban, református hite ellenére sem állt Bocskai rendi szabadságharcának¹⁷⁴⁵ oldalára, noha az erdélyi fejedelem és a budai pasa is éppen elégszer hívta.¹⁷⁴⁶ Ellenben az uralkodó iránt tanúsított hűségéért az Illésházy-perbe, az alperes során belerángatott Joó János személynöktől elkobzott körmendi uradalmat előbb zálogbirtokként, majd 1606-tól királyi adományként megkapta.¹⁷⁴⁷

Batthyány II. Ferenc mind a harcokban, mind a hazai mulatságokban, táncban, udvarlásban élen járt, míg végül viszonylag későn, 33 évesen megnősült: az 1594-ben felségárulással megvádolt Lobkovicz Poppel György egykori cseh királyi udvarmester testvérének, a magyarországi birtokaira menekült Lászlónak legkisebb lányát, Évát vette nőül 1607-ben.¹⁷⁴⁸ A házasságukból született első kisfiú, Boldizsár tizennégy éves korában meghalt, ám az 1610. február 14-én született Ádám – egyetlen életben maradt fiúként – nemcsak megérte a felnőttkort, hanem sikeresen bővítette is a családot; az idősebbik fia, Kristóf viszi to-

¹⁷⁴⁰ Erről lásd részletesen: BOBORY Dóra, *Batthyány Boldizsár és humanista köre. Erudíció, természettudomány és mecénatúra egy 16. századi magyar főúr életében*, Századok (2005)139, 923–944; BOBORY, Dóra, *The Sword and Crucible. Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne, 2009.

¹⁷⁴¹ PÁLFFY, *A Batthyány család...*, i. m., 327.

Zrínyi György a szigetvári hős, Zrínyi Miklós fia volt.

¹⁷⁴² KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 50–51., 60–61.

¹⁷⁴³ Istvánffy levele Clusiusnak, Pozsony, 1592. október 31. Idézi: KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 63.

¹⁷⁴⁴ A kortársak a tizenöt éves háborút nevezték „hosszú háború”-nak (1591/1593–1606).

¹⁷⁴⁵ 1604–1606.

¹⁷⁴⁶ Erre lásd részletesen: DOMINKOVITS PÉTER, „Egy nemzetek lévén...”, *A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején*, Bp., 2006.

¹⁷⁴⁷ Vö. TÓTH István György, *Körmend története a kora újkorban (1526–1809) = Körmend története*, szerk., SZABÓ László, Körmend, 1994, 115–116., Lásd még KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 69.

¹⁷⁴⁸ Erről lásd részletesen TAKÁTS Sándor, *Zrínyi Miklós nevelőanyja*, Bp., 1917.

vább azt az ágat, amelyből majd a hercegi származik, míg a fiatalabb Páltól eredtetik a grófi ágat.

Batthyány II. Ferenc legalább annyira került a bécsi, illetőleg prágai udvart, mint annak idején édesapja, Boldizsár tette. 1605-ben ugyan ellenállt Bocskai hívásának, ám Bethlen Gábor fejedelem (1613–1629) idején füle már meghallotta a hívó szót. A korabeli szóbeszéd szerint az átállásra felesége beszélt rá. 1620 októberében a fejedelem és Ferenc személyesen találkoztak Rohoncon,¹⁷⁴⁹ ahol megbeszélték a közös terveket. Batthyány II. Ferenc a Bethlen által elkobzott nyugat-dunántúli egyházi birtokok jó részét megkapta a fejedelemtől – részben zálogösszegért cserében –, viszont ezért dunántúli kerületi főkapitányi tisztséget vállalt. A dunántúli harcok idején várai egy részét megszállták a császáriak, de azokat sikerült fölszabadítania.¹⁷⁵⁰

Batthyány II. Ferenc a nikolsburgi békekötés után, 1622 márciusában bocsánatot kért és nyert az uralkodótól, sőt az 1622. évi soproni nádorválasztó országgyűlésen az uralkodó által kiállított négy nádorjelölt között szerepelt az ő személye is.¹⁷⁵¹

Amikor a dunántúli nagyúr 1625 szeptemberében meghalt, a várandósan maradt özvegy ugyan még egy kisfiút szült, de ő sem maradván életben, a család egyetlen reménysége az akkor tizenöt és fél éves Ádám maradt. Lobkovicz Poppel Éva nem ment újra férjhez, hogy ő maradhasson a félárva és a hatalmas birtokok fölött a gyám, ill. a legfőbb gondnok, és hogy életben maradt gyermekeinek a lehető legjobb nevelést biztosíthassa. A fiatal Ádám így otthon maradt, pontosabban édesanyja a rohonci kastélyban rendezett be fiának saját udvartartást, és Zvonarics Györgyöt, a Wittenbergben tanult fiatalembert rendelte mellé praeceptornak.¹⁷⁵²

Batthyány I. Ádám igen rövidre sikeredett otthoni tanulás után, 1627-ben édesanyja oldalán már megjelent Bécsben, hogy tisztelegjen az uralkodó előtt és elsajátítsa az udvari élet csínját-bínját, vagyis az uralkodónak való „udvarlást”,¹⁷⁵³ majd hamarosan Nádasdy Pál udvarába került az akkoriban szokásos udvari szolgálatra.

Az ifjú Ádám 1630 júniusában kamarási kinevezést kapott, amely a császár személyes szolgálatát jelentette az uralkodó belső szobáiban.¹⁷⁵⁴ Ekkorra már katolizált, de a császár és király vallásos buzgalma bizonyára további éles nyomot hagyott benne.

Édesanyja súlyos ellenkezését nemcsak katolizálása, hanem udvari kapcsolatai is kiváltották; ugyanis Bécsben ismerkedett meg Formentini Aurórával, Friaul egyik régi nemesi családjának sarjával, akinek az édesanyja is a császárné

¹⁷⁴⁹ KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 72.

¹⁷⁵⁰ Lásd erről részletesen KOLTAI, *Batthyány Ádám...*, i. m., 73–76.

¹⁷⁵¹ *Uo.*, 76.

¹⁷⁵² *Uo.*, 83–84.

¹⁷⁵³ Az udvarlásról és az udvari társadalomról lásd részletesen ELIAS, Norbert, *Az udvari társadalom, A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata*, Napvilág, Bp., 2005.

¹⁷⁵⁴ KOLTAI, *Egy magyar főrend...*, i. m., 59.

szolgálatában állt. A kortársi feljegyzések szerint a magyar főurat pusztán Auróra itáliai szépsége nyugozta le, hiszen valójában igen szerény volt hozománya.¹⁷⁵⁵ Tehát úgy nézett ki, hogy a magyar grófot Bécs testileg-lelkileg rabul ejtette, s életét ott fogja leélni. Ám amikor 1633-ban II. Ferdinánd (1619–1637) kinevezte dunántúli kerületi főkapitánnyá és egyben a Kanizsával szembeni végvidéki főkapitánnyá, feleségestül hazaköltözött.

1633-ban mind birtokai újjászervezéséhez és a korszerű gazdálkodás bevezetéséhez, annak adminisztrációjához, mind a végvidék irányításához óriási energiával fogott; ugyan nem szakadtak meg udvari kapcsolatai, de ettől kezdve szinte állandóan úton volt – hol birtokközpontjait, hol Bécset vagy Pozsonyt látogatta meg politikai célzattal, hol a végvidék várait és katonáit mustrálta meg, hol a törökök ellen indított portyát, s egy-egy jól sikerült kicsapás után együtt mulatozott, ivott, zenéltetett, olykor táncra is perdült barátaival és vitézeivel, s örült a zsákmánynak.¹⁷⁵⁶ Birtokai egy részére katona-parasztokat telepített le, s hajdú-szabadságot adományozott nekik, ez által is biztosítva a Dunántúl és birtokai védelmét. Uradalmaira és lakóira olyannyira odafigyelt, hogy szinte személyesen ismerte jobbágyait, még inkább famíliárisait, vitézeit, akikkel oly sokszor és élvezettel kapott lóra az oszmánok ellen, hogy megmutassa: „*a magyar vitéz is kenyeret eszik.*”¹⁷⁵⁷

Batthyány I. Ádámnak ezer és ezer dolga között arra is jutott ideje, hogy katolikus papokat hívjon udvarába (s ezzel elűzte a protestáns lelkészeket), szerzeteseket telepített le, egyúttal mecénáskodott.¹⁷⁵⁸ Udvari építkezésbe fogott, bővítette könyvtárát, levéltárát rendezte, illetve rendeztette, s mindenről pontos feljegyzéseket készített. Energikus személyiségét, kapcsolatrendszerét, sokoldalúságát, több szinten megmutatkozó kiváló szervezőképességét és életvidámságát, vitézi ethoszát a gazdag Batthyány levéltár sok-sok hátramaradt irata megbizonyítja.

I. Ádám gróf két fiát is katonává nevelte; ez volt I. Ádám vitézi eszményképe, ethosza. Így királyi adományból örökletessé vált dunántúli és végvidéki főkapitányi tisztét fia, II. Kristóf (1637–1687), majd unokája, II. Ádám is örökölte (1662–1703), aki nagyon fontos szerepet vitt a török-ellenes felszabadító háborúban, Székesfehérvár és Kanizsa visszavívója. E kiugróan jelentős tisztség, a

¹⁷⁵⁵ Uo. 63–64.

¹⁷⁵⁶ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „*vígan voltam*” (Batthyány I. Ádám értekezésében) = MAMÜL minden kor a főszerkesztő Kőszeghy Péter LX. születésnapjára, szerk. BARTÓK István, CSÖRSZ RUMEN István, JANKOVICS József, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, rec.iti, Bp., 2011, 280–283.

¹⁷⁵⁷ Vö. erről részletesen: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „*De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll*”, *A vezekényi csata és Esterházy László halála*, Hadtörténelmi Közlemények, 119(2006), 4., 943–972; Uő. *Batthyány I. Ádám, a vitéz katona* = *Batthyány I. Ádám és köre*, szerk. Uő., Piliscsaba, 2013, 115–153.

¹⁷⁵⁸ Vö. erről részletesen: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A domonkosok visszatelepítési kísérlete a Batthyányak birtokára* = *Historicus Polonus-Hungarus, Emlékkönyv Pucilowski József Atya tiszteletére hetvenedik születésnapja alkalmából*, szerk. Tomasz GAŁUSZKA OP, Pál Attila IL-LÉS, Marek MIŁAWCKI OP, Balázs ZÁGORHIDI CZIGÁNY, Wydawnictwo Esprit, Kraków, 2010, 665–674.

két főkapitányi pozíció családon belüli és egymás utáni öröklődése egyedülálló volt a magyar történelemben; ez még olyan fontos családoknak, mint a Zrínyiek, akik többször töltötték be a báni méltóságot, sem sikerült.¹⁷⁵⁹ A katonai karrieren kívül II. Ádámnak is megadatott a politikai, illetve az udvari fényes pályafutás: 1687–1693 között udvari főpohárnok mester, majd 1700-tól országbíró lett, e mellett a horvát báni méltóságot is betöltötte.¹⁷⁶⁰

Batthyány II. Ádám és Strattmann Eleonóra – aki kiváló birodalmi befolyással és az alsó-ausztriai trautmannsdorfi uradalommal bírt – első fia, Lajos Ernő (1696–1765) először római szent birodalmi gróf lett, majd 1721-től sziléziai, morva-, csehországi és ausztriai nemességet nyert.¹⁷⁶¹ I. Lajos és öccse, Károly Bécsben nevelkedtek. Míg a török elleni harcok idején a magyar arisztokráta többsége az országban tartózkodott – már csak azért is, mert egyrészt valamilyen országos méltóságot viseltek vagy egyik királyi vár főkapitányai voltak, másrészt saját birtokaik védelme érdekében – addig a XVIII. században már inkább az udvart, illetőleg az udvari szolgálatot választották. Erre az évszázadra már többnyire eltűnt a magyar arisztokrácia idegen-ellenessége, s katolikus hitük sem ellenkezett az uralkodó vallásával. Lajos, miként édesapja, ő is az udvari arisztokráciából választott magának feleséget: a cseh kancellár lányát, Kinsky Teréziát vette nőül. 1728-tól valóságos belső titkos tanácsos, majd kancellár lett, s megkapta a legfontosabb rendjelet, az Aranygyapjas lovagi címet.¹⁷⁶² 1751-ben az országgyűlésen közfelkiáltással választották meg a Magyar Királyságnak a király utáni legmagasabb méltóságára, nádorrá.¹⁷⁶³ Mint a Helytartótanács elnöke, a legfőbb végrehajtó hatalom letéteményese és az igazságszolgáltatás csúcán, a Hétszemélyes Tábla élén is ő állt. A Mária Terézia királynő (1740–1780) által összehívott utolsó rendi országgyűlésen (1764–1765) azonban már nem tudott egyet érteni az uralkodó abszolutisztikus törekvéseivel. Fontos ténykedése között kell megemlítenünk az Országos Levéltár elődjének, a Regnikoláris Levéltárnak a felállítását. Lajos hozta létre a majorátusnak nevezett hitbizományt is, ő építtette át barokká a körmendi kastélyt (1730-as kezdettel), amelylyel a család központja a távolabbi Németújvárból ide tevődött át, és a családi levéltárat is ő hozatta oda.¹⁷⁶⁴

Lajos öccse, Károly a katonai pályát választotta: tábornagy, horvát-szlavónalmát bán (1742–1756), majd Bajorországban és Belgiumban a császári seregek fővezére lett. Igen fontos hadi eseményekben vett részt, hiszen ekkor fél Európa a fiágon kihalt Habsburgok ellen fordult. Ő lett a főhercegek, II. József

¹⁷⁵⁹ PÁLFFY, *A Batthyány család...*, i. m., 335.

¹⁷⁶⁰ FALLENBÜCHL, *Magyarország...*, i. m., 72., 75.

¹⁷⁶¹ NAGY, *Magyarország...*, i. m., A–B, 244–245. Vö.: MÓRICZ Péter, *Batthyány Lajos és Körmend = A Batthyányak évszázadai...*, i. m., 149.

¹⁷⁶² Uo. 150.

¹⁷⁶³ SZIJÁRTÓ M. István, *A Diéta, A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*, Osiris, Bp., 2005, 298.

¹⁷⁶⁴ ZIMÁNYI, *Repertórium...*, i. m., 6.

és II. Lipót nevelésének legfőbb irányítója. Nem véletlen, hogy Károlyt 1764-ben az uralkodó hercegi rangra emelte, elsőszülötteire örökíthető joggal.¹⁷⁶⁵

Lajos nádor fiatalabbik fia, József (1727–1799) az egyházi hatalom élére került: a nagyszombati egyetem elvégzése után az esztergomi kanonokságtól gyors léptekkel jutott el az erdélyi püspöki székbe 1759-ben, ahol Kolozsvárott árvaházat alapított, majd kalocsai érsekként ott szemináriumot, gimnáziumot, nyomdát és nemesi konviktust indított el, több helyen templomot épített. 1776-ban jutott a csúcsra: esztergomi érsek, hercegprímás, főkancellár, majd két év múlva bíboros lett. Óriási kultúrapártoló és iskolaépítő tevékenységet folytatott, s a pozsonyi primási palota építése is az ő nevéhez fűződik. Élesen szembehelyezkedett II. József egyházpolitikájával, és ettől nem is lépett vissza.¹⁷⁶⁶ Ő koronázta meg a rövidéletű II. Lipótot (1790), majd 1792-ben I. Ferencet.

A pinkafői grófi ághoz tartozott a Józsefnél fiatalabb Németújvári gr. Batthyány Ignác, aki 1741-ben született. Iskoláit Grazban, Rómában végezte, s ott nagy lelkesedéssel búvárkodott a vatikáni levéltárban, majd történeti munkákat is írt. 1780-tól viselte az erdélyi püspöki süveget. Mindent megtett, hogy Gyulafehérvárt ismét kulturális központtá tegye.¹⁷⁶⁷ Hatalmas könyv- és régi nyomtatványok gyűjteményéből megalapította a Batthyáneumot, amelyben gazdag természettudományos gyűjtemény is volt; csillagvizsgáló intézetet is alapított.

A hercegséget Lajos nádor harmadik fiának, Tivadarnak utódai örökölték.

A reformkorból több családtagot is kiemelhetnénk: Fülöpöt, a „szelíd herceget” (1781–1870), a nádor dédunokáját, aki nagy mecénás volt, s a Magyar Tudományos Akadémiát 50 ezer forinttal támogatta;¹⁷⁶⁸ Batthyány István grófot, akit a magyar lótenyésztés úttörőjeként emlegethetjük gr. Széchenyi mellett; Tivadar unokáját, Kázmért, aki fiatal korában még magyarul is alig tudott. Azonban az 1840. évi országgyűlésen már a Főrendi Tábla egyik ellenzéki vezéralakjaként működött demokratikus és szabadelvű politikájával.¹⁷⁶⁹ 1848-ban külügyminiszter lett,¹⁷⁷⁰ majd emigrációba kényszerült. A grófi ág Zsigmondi ágából, Batthyány Jánostól származik Lajos, az Első Felelős Magyar Kormány miniszterelnöke, aki az 1843-44. évi országgyűlésen a főrendi ellenzék vezéréként hallatta szavát. Bár kormányfőként megőrizte lojalitását az uralkodó-ház iránt, s legfőbb célja az volt, hogy az uralkodót és a nemzetet kibékítse, 1849. október 6-án őt is kivégezték, miként a tizenhárom aradi vértanút.

A pinkafői ágból származik a XX. század legismertebb Batthyány családtagja, László gróf, aki a hercegi ág kihalása után, 1915-ben nyerte el a hercegi mál-

¹⁷⁶⁵ Uo., 6.

¹⁷⁶⁶ *Magyar művelődéstörténeti lexikon, középkor és kora újkor, I–XIII.* (a továbbiakban: MAMÜL), főszerk. KÓSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2003–2011. I. 313–314.

¹⁷⁶⁷ MAMÜL, I. 312–313.

¹⁷⁶⁸ DOMANICZKY Endre, *Az elfelejtett magyar mecénás, herceg Batthyány Fülöp = A Batthyányak évszázadai...*, i. m., 163–172., 228.

¹⁷⁶⁹ *Révai Nagylexikon*, Bp., 2. k. 701–702.

¹⁷⁷⁰ ZIMÁNYI, *repertórium...*, i. m., 7.

tóságot.¹⁷⁷¹ Őt méltán nevezzük a „*szegények orvosa*”-nak, és 2003. március 3-a óta¹⁷⁷² a Katolikus Egyház boldoggá avatottai között van a helye. A bécsi egyetemen szerzett orvosi diplomát. Édesanyja korai halála indította el a gyógyító pálya felé, de mély vallásossága és a szegény emberek iránt érzett empátiája alakította ki benne azt az életszentséget, amelyet boldoggá avatása koronázott meg. Már gyermekkorában gyakran mondogatta, hogy a szegényeket ingyen fogja gyógyítani. 1902-ben Köpcsényben¹⁷⁷³ 25 ágyas magánkórházat alapított, amelyet az I. világháborúban (1914–1918) emeletráépítéssel 120 ágyasra bővített. Trianon után a herceg családjával együtt¹⁷⁷⁴ Körmendre költözött, ahol az egyik szárnyban itt is megalapította a saját magánkórházát, főként szembetegek számára. Betegeit nemcsak ingyen gyógyította, hanem anyagilag is segítette – egykori betegei már életében szentnek tartották.¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷¹ Uo.

¹⁷⁷² Boldoggá avatási ceremóniáját II. János Pál pápa végezte el Rómában.

¹⁷⁷³ Ma: Kittsee, (A).

¹⁷⁷⁴ Coreth Mária Teréziával kötött házasságot 1898. november 10-én. Házasságukból 13 gyermek született.

¹⁷⁷⁵ Életéről vö. PUSKELY Mária, *Boldog Batthyány-Strattmann László*, Szent István Társulat, Bp., 2003.